

Het aangenaam verpozen; ontwikkeling van recreatie en toerisme

(een historisch overzicht van recreatie & toerisme in het Drentse Aa-gebied, door Jan Tuttel)

De recreatie voor iedereen, het vrij besteden en buitenshuis genieten van je vrije tijd, bestaat ongeveer een halve eeuw. Eerder was er amper vrije tijd of kon je niet weg. De recreatieve actieradius was het wandel'ommetje' of de fietsafstand. Het rijwiel was het nationale vervoermiddel.

Begin 20ste eeuw was het 'doorbrengen' van de vrije tijd het voorrecht van de elite. Het gewone volk moest werken, lang werken. Vrije tijd, i.c. 'vrij te besteden' tijd, was schaars. In 1919 werd de Arbeidswet ingevoerd, die tot de 48-urige werkweek en de vrije zaterdagmiddag leidde. In de jaren dertig ontstond het recht op een aantal vakantiedagen. Na de oorlog was tijdens de 'wederopbouw' de 48-urige werkweek verplicht. In 1946 werd wel 2% vakantietoeslag uitbetaald (in 1960 gestegen tot 6% van het jaarloon).

Na de afschaffing van de laatste distributiebonnen, kwam in de jaren vijftig de oproep om méér te gaan consumeren, vaak via collectieve reclame. Na 1962 wint de vrije zaterdag terrein, al werd de 'vijfdaagse werkweek' van 40 uur pas in 1975 officieel ingevoerd. Vrije ATV-dagen dateren uit 1982 (dankzij het 'Akkoord van Wassenaar'). Na 1983 zet de verkorting werkweek door, soms tot 32 uur. In 2004 openbaart zich een sterke (economisch gestuurde) tegenstroming door werkgevers, die hun personeel weer aan de 40-urige werkweek willen hebben.

'Help, de recreatie komt!'

Er bestond vroeger wel enige vorm van binnenlands toerisme, want de ANWB en de VVV's gaven al kaarten en gidsjes uit in de eerste helft van de vorige eeuw. Men reisde dan per trein of omnibus en vertoefde in een bondshotel of bondspension. De verandering in het recreatiepatroon leidden tot schrik en regelzucht. Citaat uit de publicatie 'Recreatie' (uitgave zomer 1962, Nederlandse Heidemaatschappij): "Sinds de bevrijding heeft de behoefte aan recreatie in de openlucht een onvoorziene omvang en ook geheel nieuwe vormen aangenomen. Er lijkt alle reden te bestaan om aan te nemen, dat deze ontwikkeling zich in de toekomst voortzet. Hiermee is het probleem der openluchtrecreatie ontstaan, dat niet alleen vraagt om praktische maatregelen van allerlei aard, maar ook om bezinning op de vele, vaak tegenstrijdige, facetten".

Pas nadat het brommer- en autobezit in de tweede helft van vorige eeuw algemener werd, kwam de mobiliteit op gang. Maar dan nòg ging de meerderheid niet naar het gewone boerenland. Het platteland was niet in tel. De vrijetijdsbesteding voerde naar bos en hei, of naar de waterkant. Dat waren de rustige recreanten, die voor de stilte en voor het landschapsschoon kwamen. Een andere categorie ging bij de grote wegen mensen en auto's kijken, de 'bermtoeristen' uit de jaren vijftig en zestig. Vanaf de jaren zestig werden er speciale recreatiegebieden aangelegd, als speelvijvers 'met stranden' in uitgestrekte bossen en dichtbij de grote steden ('Groene Sterren'-beleid). Begin jaren tachtig kwam de regering met de 'Groene Structuurschema's', waarin de ruimtelijke aanspraken van de 'landinrichting', het natuur- en landschapsbehoud en de openluchtrecreatie geregeld zouden worden. Op de betreffende ANWB-studiedag overheerste vooral kritiek op deze plannen (vakblad Recreatievoorzieningen, Studiedag-special 12/81)

Wandelbossen en dagjesmensen

Het recreatieve bezoek aan het Drentsche Aa-gebied kenmerkte zich aanvankelijk door concentraties bij 'dagattracties' en wandelbossen. Het Asserbosch, aangelegd als sterrenbos en met zijn deftige villa's ernaast, was een bekend wandelbos. Bij Paterswolde was het landgoed De Braak, aan de westrand van het dal van de oude Aa, een geliefd wandelbos van de Stadgers. Een doolhof en kettingbrug verhoogden de attractiewaarde. De bezoekers moesten een wandelkaart kopen, wat 58.717 bezoekers in 1925 deden. Het Paterswoldse meer (ontstaan door verturving van het Neerwolds veen) trok behalve watersporters ook veel dagjesmensen, waar de uitspanning 'De Twee Provinciën' met schelpengrot ook zijn deel van kreeg. Op het eveneens in het Aa-dal liggende Friescheveen werden bij café Dubois (aan de Meerweg) sinds mensenheugenis roeiboten verhuurd. Toen Natuurmonumenten het natuurgebied kocht van de familie Camphuis te Paterswolde, blééf het recht van botenverhuur bij de uitbater.

Verder zuidelijk is Zeegse met zijn heide en zandverstuiving altijd een geliefde plek geweest voor inwoners van Groningen en uit de veenkoloniale steden. Voor de Assenaren was Rolde een goed doel voor een uitstapje, inclusief een zitje bij café met speeltuin. Men bezocht dan (1931) tevens de 'Ballerkuil' en de hunebedden, waarna men terug spoorde naar de stad. De VVV-Assen propageerde reeds in 1920 op haar reclamemateriaal specifiek de "prachtige wandelwegen, schoone bosschen, heerlyke omgeving en uitstekende fietspaden".

Natuurzwembaden

Een bijzondere aantrekkingskracht hadden de natuurzwembaden in plassen en beken. Het Drentsche Aa-gebied telde een bad- en zweminrichting aan het Paterswoldse meer, het openluchtwemblad bij de Appèlbergen (1935-1965), een natuurbad in het zandgat van Tynaarlo en –in de jaren dertig - het 'Bad Evenhuis' in een uitgegraven zwempoel met zandstrand in een meander van het Schipborgerdiep. De landeigenaar huurde 's zomers een badmeester in. Badmeester Fennema uit Groningen maakte naam door zijn uiterlijk vertoon. Zijn werktenue was een 'smetteloos tropenpak met tropenhelm'. Hij hield toezicht en leerde de jeugd zwemmen. Rolde had vanaf 1961 een openluchtwembad in het Boerbos. Het is in 1989 gedempt; er ligt nu een zandbak voor het 'peerdenspul'.

Kamperen en zomerhuisjes

In drukbezochte natuurterreinen kwamen kiosken en café's met terras tot stand. Zo zijn Hotel Duinoord te Zeegse, café de Drentsche Aa (v/h Klein Scheveningen) te Schipborg en restaurant Appèlbergen bij Glimmen tot bloei geraakt. De vooroorlogse kiosk met ijs en versnaperingen bij de zandverstuiving ten zuiden van Rolde ('in 't mul') kon het later toch niet bolwerken. Waar zich de gelegenheid voordeed, verzezen zomerhuisjes van particulieren of georganiseerd via kampeerverenigingen (vaak inwoners van Groningen). Bij het Okkenveen ontstond een kleine 'kolonie' vakantiehuizen van spoorwegpersoneel (meestal werkzaam op het emplacement Onnen). Zo groeide er meer.

Het provinciaal bestuur van Drenthe moest in 1933 reageren op klachten van de Inspecteur van de Volkshuisvesting en verzoekt de gemeente Anloo om slechte en 'smakeloze zomerhuisjes' te weren. De wens om te kamperen leidde tot het ontstaan van campings. In de jaren dertig liet boer Glas te Schipborg al kampeerders toe op zijn land. Net als bij de zomerhuisjes, concentreerde het kamperen zich bij Zuidlaren, Zeegse en Schipborg. In de jaren zeventig raakte de kampeervereniging '50 Bunder' in conflict met Natuurmonumenten, eigenaar (geworden) van het gelijknamige natuurgebied. Natuurmonumenten wilde dat alle kampeerhuisjes na zomerseizoen geheel zouden worden afgebroken en weggehaald. Vanwege de praktische problemen en op grond van de 'historisch' gegroeide situatie, leverde dit weerstanden op. Het liep hoog op. Het TV-programma 'Van Gewest tot Gewest' maakte er een uitzending op locatie van. Uiteindelijk moest de kampeervereniging wijken. Ze vond een nieuw terrein bij Zuidlaren, waar nu permanente vakantiehuizen staan.

De recreatie beperkte zich niet meer tot dagattracties en wandelbossen. De Drentsche Aa was ook ontdekt voor een semi-permanent verblijf. Overigens waren beeldende kunstenaars het gewone volk al voorgegaan. Diverse kunstenaars vestigden zich reeds in Anloo, Zeegse en Schipborg.

Recreatie: onderzoek & voorlichting

Gedurende zo'n halve tot driekwart eeuw moesten recreanten en toeristen zichzelf redden in de Drentsche Aa. Op een lokale VVV-folder na, was er geen begeleiding of educatieve ondersteuning. Voor de fijnproevers was er de ANWB-gids 'Drenthe' van de hand van H.Tj. Waterbolk (1949), een uitgave in de serie Nederland ons aller tuin. Op de uitslagkaart in de kaft stonden met symbooltjes de plekken aangegeven 'mooi voor planten', 'mooi voor vogels' en de bezienswaardige bouwkundige monumenten. Een 'Lijst van belangrijkste Natuurgebieden en Landgoederen' maakte de gids voor de kenners compleet.

Niet lang meer, want in de jaren vijftig ging Nederland hevig op de schop. Na de ontginningsrage van de z.g. 'woeste gronden' (natuurterreinen, nog geen landbouwgrond zijnde), waar in 1962 een eind aan kwam, volgde later een serie ruilverkavelingen. De oppervlakte natuurgebied verminderde zienderogen. De kwaliteit van de natuur kwam ook nog eens in de knel door versnippering, gebruik van pesticiden en intensieve ontwatering.

In september 1965, waren het drie vooruitziende lieden met lef (de Vroome, Modderkolk, Stapelveld) bij het Consulentenschap Natuurbescherming van Staatsbosbeheer Groningen-Drenthe, die het aandurfden om het rapport 'Stroomdallandschap Drentsche Aa; Beschrijving en Gedachtenplan met betrekking tot beheer en agrarisch gebruik, de landschappelijke en recreatieve ontwikkeling' te laten verschijnen. In feite zijn zij de grondleggers van het huidige 'Nationaal Beek – en esdorpenlandschap Drentsche Aa'. Hun vooruitziende blik mag blijken uit feit dat vanwege de snelle teloorgang van natuur en milieu, 1970 werd uitgeroepen tot 'N70 - het Europees Natuurbeschermingsjaar'.

In dat licht bezien, bleek de recreatie ook een bedreiging te kunnen vormen. Teveel mensen in te weinig natuur werd een knelpunt. In augustus 1974 kwam het rapport van Han de Boer & Feiko Prins beschikbaar 'Natuur en recreatie in Noord- en Midden Drenthe; een studie ter bepaling van de draagkracht van het natuurlijk milieu ten aanzien van de recreatie', in opdracht van het Recreatieschap. Het was nog een rondtasten naar vastigheden, waarbij de nadruk kwam te liggen op de nadelige gevolgen van intensieve betreding van kwetsbare vegetaties en verstoring van broedvogels. Het op te stellen Basisrecreatieplan had in elk geval enige houvast aan de in kaart gebrachte 'kwetsbare gebieden'. In hetzelfde jaar zette Staatsbosbeheer, ter gelegenheid van hun 75-jarig jubileum, zijn eerste wandelingen uit: twee tijdelijke pijltjesroutes D1 en D2 door het Stroomdallandschap Drentsche Aa.

Wandel- en fietsroutes

In 1977 maakt Staatsbosbeheer haar eerste permanente Drentsche Aa-wandelroute, totaal 28 kilometer lang met afkortingen onderweg. In die periode verschijnen ook Knapzakroutes en worden enkele Lange Afstands Wandelroutes door het gebied gelegd (o.m. het Pieterpad). De spoorlijn Assen-Gieten-Stadskanaal (met tot 1978 enige goederenvervoer) werd al snel opgebroken, toen het plan voor een Museumspoorlijn sneuvelde door gebrek aan investeerders en politieke wil. In de jaren tachtig is het oude spoortracé ingericht als wandel- en fietspad. In 1989 is er sprake een zestal nieuwe wandelroutes van Staatsbosbeheer.

In 1991 blijkt uit een recreatieonderzoek, dat het jaarbezoek rond de 1 miljoen bezoekers ligt. Zij komen vooral voor 'rust, natuur en landschap'. Vergeleken met landelijke cijfers is de leeftijdscategorie 36 t/m 65 jaar oververtegenwoordigd. Een groot deel komt met de auto, die men vervolgens laat staan om te gaan lopen of te fietsen. Dit beeld zal later weer bevestigd worden. Het publiek is tevreden, driekwart van hen vindt eenvoudige recreatievoorzieningen voldoende. Begin jaren negentig zagen enkele speciale archeologische wandel- en fietsroutes in het Drentse Aa-gebied het licht. In de tweede helft van de jaren negentig liet de Provincie VVV Drenthe een aantal streekroutes uitzetten en beschrijven (w.o. Boom- en Beekdalroute, Landgoederenwandeling Eelde-Paterswolde, Rondje Rolder Es). Staatsbosbeheer zorgde in 2002 (met praktische hulp van de Natuurclub van het 'Hendrik van Boeijenoord' te Assen) voor de aanleg van een nieuwe wandelroute bij het Amerdiepje. In 2003 werd het gidsje met de beschrijving van 'De Acht van Amen' gepubliceerd. Dit was ook de eerste route die tegelijkertijd op internet vrij beschikbaar kwam.

In maart 2002 organiseerde de ANWB een enquête onder haar leden in de directe omgeving. Hier klonken nieuwe wensen voor sportieve recreatievormen als skeeleren en ATB-rijden.

Recreatie & toerisme als economisch factor

Voor het Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa gelden recreatie en toerisme als belangrijke economische factoren. "Zij dragen bij aan de werkgelegenheid en aan de inkomensvorming, mede dankzij veel afgeleide werkgelegenheid. De bijzondere natuur, het karakteristieke landschap, de rust en de ruimte zijn belangrijke kurken waarop recreatie en toerisme hier drijven. In het nationaal beek- en esdorpenlandschap wordt op een verstandige manier gebruik gemaakt van de economische potentie van deze kwaliteiten" aldus het BIO-plan (Beheer, Inrichting en Ontwikkeling) van juli 2002.

In 2003 bleek uit een onderzoek dat 30% van de toeristische bestedingen in Drenthe (totaal € 623 miljoen per jaar door vakanties en dagtochten) te danken is aan vijf belangrijke natuurgebieden, te weten de Drentse Aa, Fochteloërveen, Bargerveen en de beide nationale parken Dwingelderveld en Drents-Friese Wold.

Er is de laatste decennia sprake van een 'upgrading' in de recreatief-toeristische infrastructuur in het Drentse Aa-gebied. In diverse dorpen veranderde 't oude dorpscafé met het plastic kleedje of zeiltje op tafel in Herbergen (zelfs een 'Auberge'), die ook veeleisende toeristen aankunnen. Ook de 'lange afstandwandelaars' in de dure outfit willen thans een geriefelijke stop onderweg. Van hen moet het niet tē vaak een simpele 'krentenbol-op-een-bankje' onderweg worden... Een andere ontwikkeling is de specialisatie, zoals theaterboerderijen (Ekehaar) en kunst- en muziekcafés. Het Schepershoes te Balloo verwierf faam met de culturele avonden, maar werd na de brand niet weer opgebouwd. In Amen (café de Amer) en Eelde (café Centrum) geregeld groepen op met blues- en 'roots'-muziek (Overigens telt het beekdal van de Hunze eveneens een bekend bluescafé: 't Keerpunt in Spijkerboor).

Meer initiatieven bij ondernemers

De kampeervoorzieningen bieden eveneens meer. Er zijn ondernemers die hun gasten (eventueel zélf) een educatieve excursie kunnen aanbieden, of die een programma voor groepen beschikbaar hebben. De kwalitatieve groei in deze sector wordt fraai geïllustreerd door de ontwikkeling van een groot aardappelbedrijf bij Anderen, via een minstens zo omvangrijke kerstbomenkwekerij tot een indrukwekkende landgoedcamping. Er zijn meer initiatieven in deze richting, zoals het project 'De Boer Als Gastheer' en de groep deeltijdboeren verenigd in 'Drentsche mAat', die zich richt op een combinatie van agrarische activiteiten, recreatie plus natuur- en landschapsbeheer. Voor de vakantiegasten is er ook een (educatief) arrangement 'Snuffelen bij de boer'.

De recreatieve hengelvissers in het Drentse Aa-gebied, georganiseerd in de hsv Loon-Baloo (de 'Club van Honderd') en de Drents-Groninger federatie, zijn de tijd van de conflicten over de looprechten te boven. Het waterschap Hunze en Aa's heeft in 2004, in overleg met de hengelvissers, aan het Afwateringskanaal bij Loon een 20-tal nieuwe visstekken aangelegd. Per stek kunnen twee hengelaars een plek vinden. Het nieuw ingerichte viswater is nu opgenomen in de Grote Vergunning.

Het nationaal landschap Drentsche Aa 'in werking'

Een officieel 'Nationaal Landschap' vraagt vanwege zijn bredere doelstelling méér inspanningen dan een 'Nationaal Park', waar de uitgestrekte natuuroppervlakte vanouds doel en hoofdzaak is. Binnen het Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche is de werkgroep Voorlichting & Educatie (zoals gebruikelijk bij nationale parken) daarom ook uitgebreid en omgezet tot Werkgroep Educatie, Communicatie & Recreatie (ECR).

In de beginfase van het nationaal landschap is - onder de hoede van de Staatsbosbeheerregio - een intensieve opleiding opgezet voor nieuwe 'Drentse Aa-gidsen'. Een groep van dertig ervaren IVN-natuurgidsen, archeologiegidsen, boswachters en andere publieksvoorlichters, is in 2003 bijgeschoold op een breed terrein. Hun extra opleiding omvatte onder meer de thema's architectuur, archeologie, specifiek natuurbeheer en -ontwikkeling, hydrologie van het bekensysteem, regionale historie & landbouwgeschiedenis en 'de Drentse Aa in de schilderkunst'. Deze nieuwe 'erkende Drentse Aa-gidsen' kunnen in principe met elke groep mensen op pad. Zij weten overall van. Bij het afsluiten van de eerste cursus, was er weer een wachtlijst met 50 potentiële deelnemers voor een tweede cursus.

Er gebeurt van alles en er komt nog meer. Er worden meer innovatieve projecten gestart, waarin boeren, overheden, middenstanders en natuurbeheerders gaan samenwerken. De infrastructuur wordt verbeterd en de kwaliteit van de voorzieningen moet verder omhoog. Er is een 'Recreatief Mobiliteitsplan' gemaakt en aanvaard, zodat knelpunten in het recreatieverkeer kunnen worden aangepakt. Verder wordt er een Recreatief-Toeristische Kansenkaart opgesteld. Op grond daarvan kunnen weer nieuwe investeringen gedaan worden. In de Landschapvisie Drentsche Aa (mei 2004) staan ook voorstellen voor een verbeterd recreatief netwerk. Onder meer met nieuwe 'ommetjes' vanuit de dorpen: 'Rondje om de es'. Bij alle vernieuwingen staat kwaliteit van wonen & werken en van natuur, cultuur & landschap steeds bovenaan. De Drentsche Aa is voor iedereen, maar het moet er wel goed toeven blijven. Voor bewoners en voor bezoekers.

Jan Tuttel (Eelde)
23 augustus 2004